

KUML
2004

KUML 2004

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Ringkøbing i middelalderen

Af HELLE HENNINGSEN

De små danske købstæder med middelalderlige rødder har ikke tiltrukket sig større opmærksomhed blandt fagfolk. De forskningsmæssige tiltag indenfor arkæologi og historie har især været rettet mod større og mere betydningsfulde bysamfund, mens kendskabet til landets små middelalderbyer mest har haft lokal interesse.

Sådan forholder det sig også med den lille købstad Ringkøbing (fig. 1). De få, der har beskæftiget sig med byens ældste historie, har udelukkende holdt sig til de skriftlige kilder, og dem findes der ikke mange af. Gennem de sidste 25 år er der imidlertid foretaget flere arkæologiske udgravninger i bymidten, og i nærværende artikel vil de arkæologiske resultater blive sammenholdt med det øvrige kildemateriale i forsøget på at tegne et billede af Ringkøbings opkomst og liv i middelalderen.¹

Den første egentlige beskrivelse af Ringkøbing finder man i 5. bind af Pontoppidans »Danske Atlas« fra 1769, hvori det bl.a. hedder, at »... det er en Kiøbing eller liden Kiøbsted i Begyndelsen anlagt hos daværende eneste Kirkesogn, Rindom, som og skrives Rennum og Rynnum...«. Dog ved forfatteren, Hans de Hofman, ikke »hvor gammel Købsted Ringkiøbing er«, men han gætter på, at »...dens første Herkomst formodentlig er at tilskrive Nyeminde-Gabs Aabning«.²

Det første samlede værk om Ringkøbing udkom i 1817. Det var forfattet af byens præst, Peter Nicolai Frost, der kaldte sin lille bog »Beskrivelse over Kjøbstaden Ringkjøbing«. Han gik grundigt til værks og studerede alle tilgængelige dokumenter og breve vedrørende byen. De opbevarede dengang på rådstuearkivet. P.N. Frost tilsluttede sig Hans de Hofmans opfattelser vedrørende købstadens anlæggelse og navn, og han vover også at sætte alder på: »... og har den formodentlig allerede været til og havt sit Navn i det 13de Aarhundrede«.³

Først i 1943 tager man igen systematisk fat i emnet. Fra det år udkom nemlig hæftevis »Ringkjøbing Købstads Historie«, redigeret og delvist forfattet af C. Lindberg Nielsen. I afsnittet om Ringkøbings ældste historie anes en anden opfattelse af byens opkomst: »Her har i middelalderen dannet sig et lille Samfund af Mennesker, der ikke blot som Bønderne i Rindum levede af Agerbrug,

Fig. 1. Ringkøbing, der er Danmarks vestligste købstad, er beliggende ved Ringkøbing fjords nordlige kyst.

Ringkøbing, the westernmost market town in Denmark, is situated on the north coast of Ringkøbing Fjord.

men også af Fiskeri, Handel, Skibsfart og Haandværk«.4 Lindberg Nielsen tilslutter sig de ældre opfattelser af byens navn og også Nymindegabets forudsætning for byens udvikling.

Forfatterne har altså primært beskæftiget sig med spørgsmålene om, hvorfor byen ligger netop her, hvoraf byens navn kommer, hvor gammel den er og om, hvorvidt der er tale om en by, der er vokset frem af sig selv, eller om den er anlagt. Forklaringen på byens navn synes indiskutabel, og også forklaringen på besejlingsforholdene er plausibel. Spørgsmålet om købstadens alder, og om hvorvidt den er selvgroet eller anlagt, har derimod været en kilde til diskussion i årenes løb.

Skriftlige og kartografiske kilder

For at kunne forklare en middelalderlig købstads opkomst og udvikling, må man samle alle tilgængelige vidnesbyrd, der kan være med til at fortælle byens historie. Det gælder de skriftlige kilder, det ældste kortmateriale, de geologiske data, og ikke mindst de arkæologiske udgravningsresultater. For Ringkøbings vedkommende omfatter de kendte skriftlige kilder fra perioden 1300-1500 kun 14 stykker, hvoraf halvdelen er fra før 1450. Men selvom kilderne er ret fåmælte, er der dog en del oplysninger at hente.

I den ældst kendte omtale af Ringkøbing får vi forklaringen på byens navn. I en kirkeliste fra første halvdel af 1300-tallet står »rennumkøpingh« kirke opført (fig. 2). »rennumkøpingh« skal forstås som købstaden ved Rindum eller i Rindum sogn. »Rindumkøbing« ville vi nok sige i dag, selvom Rindum på vestjysk stadig udtales »Rennum«.

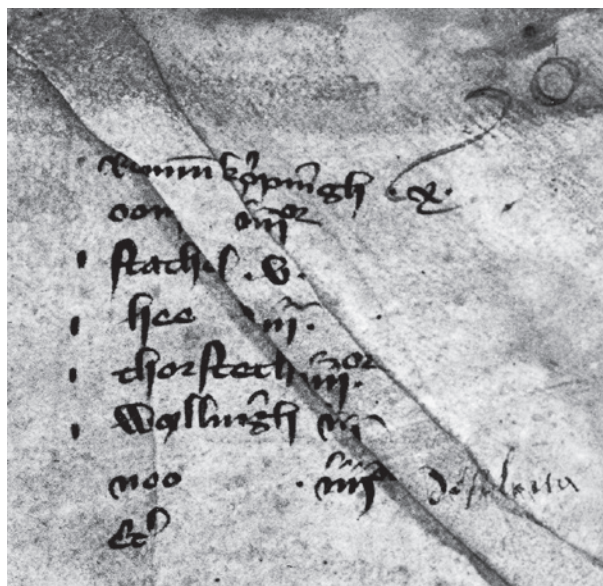

Fig. 2. I den samling af dokumenter fra Ribe bispestol, der kaldes »Ribe Oldemoder«, findes en liste over kirkerne i stiftet. Listen er fra omkring midten af 1300-tallet, og her ses i øverste linie den ældste gengivelse af Ringkøbings navn på skrift: rennumkøpingh. Desværre står det lige i en fold i det gamle pergament.

A collection of documents called “Ribe Oldemoder” (“The Great Grandmother of Ribe”) concerning the diocese of Ribe contains a list of the churches in the diocese. The name of “rennumkøpingh” in the first line of this list from the mid-14th century represents the oldest version of the name “Ringkøbing.” Unfortunately, the old parchment has a crease just at that spot.

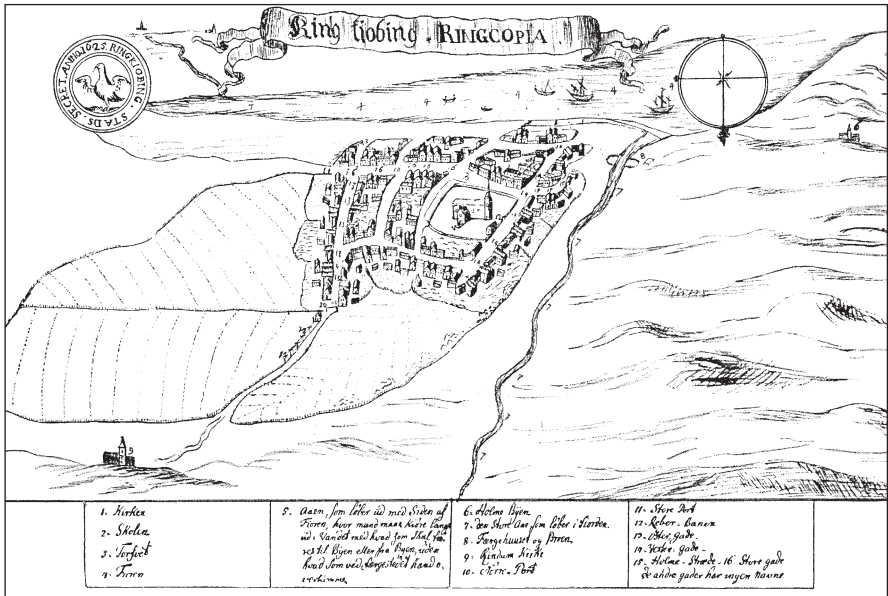

Fig. 3. På Resens prospekt over Ringkøbing fra 1670'erne ser man fra nord ind over byen og ud over fjorden, hvor skibe ligger for anker. Antallet af gader passer fint med virkeligheden, og også kirken ligger det rigtige sted. Øverst til venstre ses byens segl, der viser en stående rovfugl med løftede vinger. Det ældst kendte bysegel fra Ringkøbing er fra 1608.

Resen's prospect from the 1670s shows the town as seen from the north, with ships anchored on the fjord. The number of streets corresponds with reality, and the church is situated on the right place. The town's seal, a standing bird of prey with spread wings, is seen to the top left. The oldest known Ringkøbing seal is from 1608.

Der findes ingen kort over Ringkøbing i middelalderen. Det ældste kendte billede af byen er et prospekt fra Resens »Atlas Danicus« fra omkring 1677 (fig. 3). På prospektet ser man fra nord ned over byen og ud over fjorden, hvor skibe ligger for anker. Ringkøbing ser ud til at være en net lille by med et regelmæssigt gadeforløb og med både torv og kirke. Der er fin overensstemmelse med den bymidte, vi kender i dag. Næsten hundrede år senere, i 1769, findes byen afbildet i Pontoppidans »Danske Atlas«, både som prospekt og i grundplan, men det er først med told- og konsumtionsbetjent J. Jansens »Plan af Ringkiøbing« fra begyndelsen af 1800-tallet, at der foreligger en pålidelig opmåling af byen (fig. 4).

Geologiske forhold

Geologisk set har Ringkøbing en rigtig god placering. Den ligger nærmest på kanten af Skovbjerg bakkeø, et istidslandskab dannet under næstsidste istid.

Fig. 4. Told- og Consumtionsbetjent J. Jansens kort over Ringkøbing er udfærdiget omkring 1820. Det blev brugt af toldvæsenet til opkrævning af grundskatter. Langs gaderne ned til fjorden ses flere lange, smalle grunde, der kan være af middelalderlig oprindelse. – Rigsarkivet.

Around 1820, customs and consumptions officer J. Jansen made this map of Ringkøbing to be used by the customs authorities for the collection of land tax. There are several long and narrow plots along the streets towards the fjord that are presumably of medieval origin.

Det betyder, at byen er beliggende på en stor grusbanke, lidt hævet over fjordens vande, og det var kun bebyggelsen nærmest fjorden, der var i reel fare under oversvømmelser. Det er vel nok det mest tørskoede sted langs hele fjordkysten. Mod vest afgrænses byområdet af det smalle sund, Vonå, der forbinder Stadil fjord med Ringkøbing fjord. Vonå fungerer stadig som byens vestlige afgrænsning, idet den ud over at være sogneskel også markerer grænsen mellem Ringkøbing og Holmsland kommuner.

Det er klart, at Ringkøbings eksistens fra første færd har hængt uløseligt sammen med besejlingsforholdene i fjorden. I middelalderen så den jyske vestkyst ganske anderledes ud end i dag, hvor udligningskysten helt har afsnøret de tidligere havlaguner, Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord fra havet. I 1963 udkom bogen »Geologisk fører over Holmsland og dens klit»,

hvori geologen S.A. Andersen som den første fremkom med den hypotese, at »... der tidligere også har været vadehav her (...) med foranliggende øer med dyb imellem«. ⁵ S.A. Andersen holdt sig ikke kun til de geologiske vidnesbyrd, han studerede også gamle søkort fra 1500-tallet. Især et søkort udført af hollænderen Cornelis Anthonizoon omkring 1550 har mange gode oplysninger (fig. 5). På kortet ses, at rækken af vadehavsøer ikke stoppede ved Blåvandshuk som i dag, men at de fortsatte helt op til Bovbjerg. En af øerne kaldes på Anthonizoons kort »Numit«, og i dette navn gemmer sig formodentlig nutidens »Nyminde«. Ordet »minde« betyder her »munding«. Så sent som i 1817 omtales stedet som »Minden på Nomen Eylandt i Jylland«.

I første halvdel af 1600-tallet blev den jyske vestkyst hærget af flere store stormfloder. Det satte gang i en massiv materialevandring fra nord ned langs kysten, der med tiden ændrede sig til den udligningskyst, der ses i dag. De dybe, sejlbare render mellem vadehavsøerne sandede gradvist til. Den sejlrende, som havgående skibe kunne benytte for at sejle ind i fjorden, lå omkring år 1600 ved Haurvig syd for Hvide Sande på sydkysten af vadehavsøen Numit, lige over for Skjernåens udmunding i fjorden. Havet aflejrede stadig større mængder sand og grus på øens sydside, og gabet begyndte at »vandre« sydpå, for næsten at blive lukket helt af i fjordens sydvestligste hjørne (fig. 6). Denne udvikling var selvsagt katastrofal for en søkøbstad som Ringkøbing.

Vadehavsøerne er i dag næsten helt ædt op af havet. Resterne af dem er dækket af et tykt lag sand. Efter stormvejr, når havet har skyllet sandet væk ved klitfoden, kan man ofte se gammel landoverflade med muldjord og plantespor. På stranden ved Klegod syd for Søndervig afdækkede vand og vind i 1976 bygningsrester, hegn og dyrkningsspor fra en bebyggelse fra ældre jernalder. ⁶

Besejlingsforholdene i Ringkøbing fjord var altså langt gunstigere i middelalderen, end det senere blev tilfældet, og Ringkøbing købstad lå rigtig godt placeret ved den nordlige fjordkyst. De havgående skibe kunne uhindret sejle ind i den beskyttende havlagune, ankre op og udveksle varer med byens købmænd, få friske forsyninger om bord, eller måske hente en last af kongens tiendekorn.

← Fig. 5. Cornelis Anthonizoons søkort er et hollandsk skrivebordsarbejde fra 1543. Det er udført på baggrund af et forlæg fra 1526. – Gengivet efter Andersen 1963.

Cornelis Anthonizoon's chart is a Dutch work on paper from 1543, based on a 1526-original.

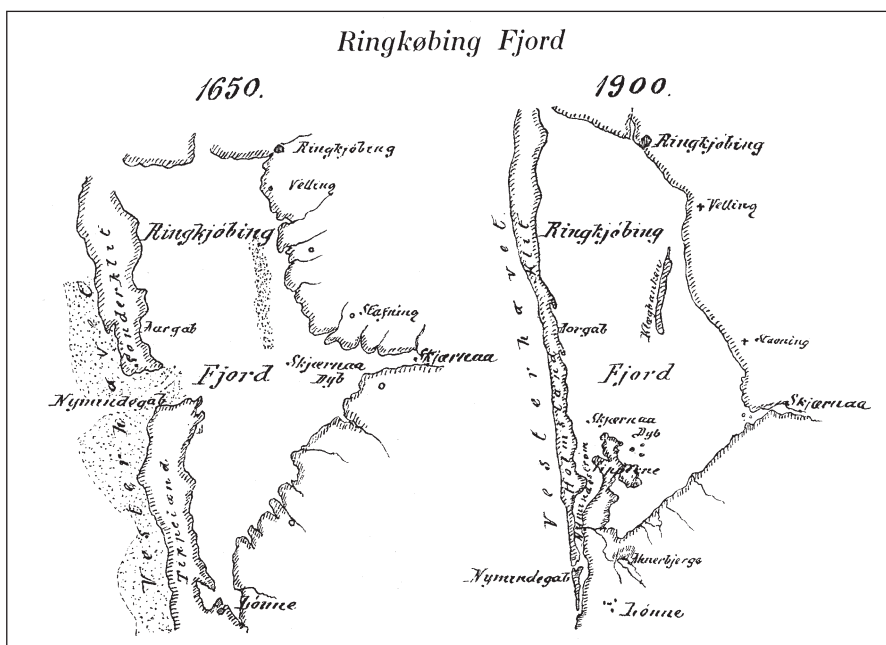

Fig. 6. De to kort over Ringkøbing Fjord viser udviklingen fra midten af 1600-tallet og frem til år 1900, hvor gabet ved Nyminde næsten helt var sandet til. Slusen i Hvide Sande blev åbnet i 1931, men da var Ringkøbings tid som søfartsby for længst ovre. – Efter Rambusch 1900.

The two maps of Ringkøbing Fjord show the development from the mid-17th century until 1900, when the estuary at Nyminde had almost completely sanded up. The lock in Hvide Sande was opened in 1931, but by then Ringkøbing's era as a commercial port had already ended.

Det omgivende landskab

Ringkøbing ligger i et område, hvor der siden sidste istids afslutning har boet mennesker. I jernalderen var området tæt befolket, og den tidlige middelalders sognedannelse og kirkebyggeri stod ikke tilbage for resten af landet. Da købstaden kom til, var det middelalderlige landskab langs de vestjyske fjorde et velfungerende bondeland med hovedgårde, gårdbygder, enestegårde, veje, møller og kirker.

Ringkøbing kom til at ligge i Hind herred, eller »Heingæhereth«, som det i 1231 kaldes i kong Valdemars Jordebog. Det tolkes som herredet for »beboerne af He«,⁷ og det henviser sandsynligvis til, at herredstinget fra første færd er blevet holdt i Hee, hvor der i 1100-tallet blev bygget en enestående romansk kirke. Inddelingen i herreder menes at være ældre end vikingetiden, og deres

betydning som juridiske og administrative enheder øgedes middelalderen igennem. I midten af 1200-tallet var Hind herred for længst inddelt i 12 sogne, de samme som eksisterer i dag, og i hvert sogn stod en fin, romansk kirke med mure af tilhuggede granitkvadre.

Arkæologi i Ringkøbing

Da Ringkøbing Museums forhenværende leder, Jens Aarup Jensen, i 1972 tiltrådte en stilling som den første faguddannede inspektør på museet, undrede han sig over, at der hverken i museets samlinger eller i arkiverne fandtes genstande fra eller efterretninger om byens middelalderlige aktiviteter. Det nærmeste, han kunne komme, var en sortgodskande, nok fra 1400-tallet, der var fisket op ved Vonåens udløb i Ringkøbing fjord lige vest for byen og en kasse med skår, som viste sig at kunne limes sammen til en typisk højmiddelalderlig kuglepotte – desværre uden oplysninger om fundsted. Det var derfor af stor betydning for kendskabet til det middelalderlige Ringkøbing, at man supplerede de skriftlige kilder med arkæologiske udgravninger.

I 1970'erne kom der for alvor gang i byarkæologien i Danmark, og det store forskningsprojekt »Middelalderbyen« virkede inspirerende på den arkæologiske aktivitet – også i byer, der ikke var direkte med i projektet. Således også med Ringkøbing. Men selv om man havde øjnene med sig, når der foretoges anlægsarbejder i den indre by, var der først rigtig bid i slutningen af 1978, da Ringkøbing Museum fik mulighed for at foretage en arkæologisk undersøgelse i en af de gader, der fører fra torvet til fjorden.

Udgravningen i Vester Strandgade 14

Ejendommen Vester Strandgade 14 skulle sættes i stand, og bygherren gav museet lov til at lave en udgravning i gården bag gadehuset. Da det var den første egentlige arkæologiske udgravning i Ringkøbings bymidte nogensinde, var forventningerne store både fra museets og fra offentlighedens side.

Vester Strandgade er anlagt vinkelret på fjordkysten, hvorfra den forløber direkte op til Torvet. Da Ringkøbing ligger på en morænebanke, stiger terrænet jævnt fra kysten til Torvet. Nummer 14 er beliggende omtrent midt i gadens vestlige husrække. Inden renoveringen var der bag gadehuset en lille gårdsplads og et par udhuse. Mod syd var gårdsrummet indrammet af en huslænge, et tidligere svendehjem, der imidlertid skulle nedrives i forbindelse med ombygningen af ejendommen. Det var i denne gård, udgravningen fandt sted.⁸

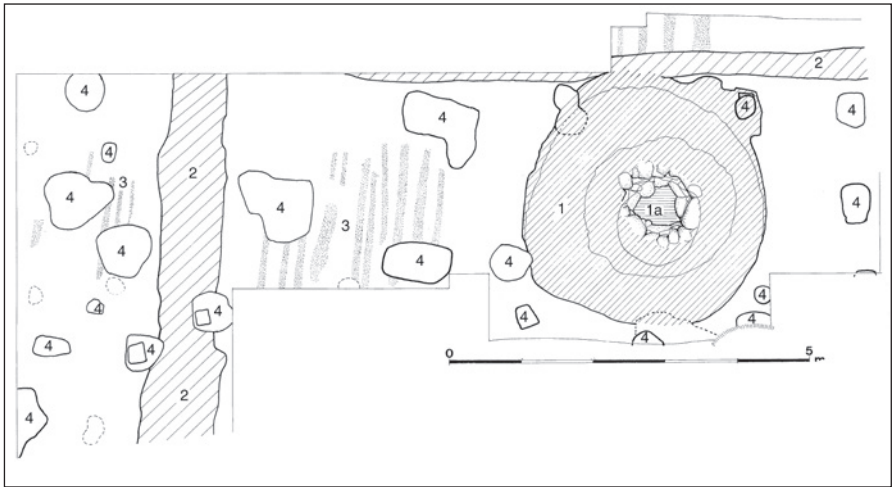

Fig. 7. Vester Strandgade 14. Plantegning over det meste af bundniveauet i udgravningsfeltet. 1. Brøndhullet, 1a. Den stenforede brøndskakt; 2. De to grøfter. Den ældste ses langs profilet bag brønden, den yngste skærer gennem feltet; 3. Plovfurer; 4. Stolpehuller. – Opmåling og tegning: Jens Aarup Jensen.

Vester Strandgade 14. The plan shows most of the bottom level in the excavated area. 1. The well hole. 1a. The stone-lined well shaft. 2. The two ditches. The earlier one lies beyond the section behind the well; the later one cuts across the area. 3. Furrows. 4. Post-holes.

Indledningsvis blev der afsat et felt på 2,8x6 m. Lag for lag blev feltet afgraved i fladen, og genstandsmaterialet blev indmålt og registreret ifølge vanlig arkæologisk praksis, efterhånden som det dukkede op. En del af den afgravede jord blev soldet. Godt 1 m under moderne overfladeniveau nåede man ned til det uberørte istidsgrus. Herefter blev feltet udvidet med 27 m². Det samlede udgravningsareal, der var L-formet, dækkede derefter knap 44 m². Da bunden var nået overalt i feltet, blev hele bundniveauet opmålt og tegnet (fig. 7), og de anlæg, der stod klart afgrænsede mod undergrundssandet, blev yderligere undersøgt. Til slut blev profilerne opmålt og tegnet.

Anlægsspor

Plovfurer

I feltets bundniveau blev der i fladen observeret en række parallelle striber, der forløb nord-syd. Det var plovspor, der viste, at det 15-20 cm tykke muldlag under det middelalderlige kulturlag havde været dyrket. På grund af muldlagets ringe tykkelse havde plovskæret fra muldfjælspløven skåret igennem det og trukket spor i undergrundsguset.

Grøfter

Der blev registreret to grøfter i feltet. Den ene forløb øst-vest langs feltets nordside, hvor den dukkede op i feltets nordøsthjørne. Herfra kunne den følges mod vest over 7,5 meter langs nordprofilet, hvorefter den »forsvandt« ind under jordvæggen. Grøften blev ikke afdækket i sin fulde bredde, men i profilet, hvor den blev snittet på langs, kunne man se, hvor dyb den var, nemlig 16-20 cm. Man kunne også se, at den var anlagt som noget af det første på stedet, idet den var gravet ned i det oprindelige pløjelag. Fylden bestod af vandaflejret, grå sandmuld med ler- og sandstriber. Enkelte steder var der partier med tørvekarakter, og det så ud som om, grøften var fyldt op lidt efter lidt. I grøftfylden fandtes et bronzebeslag og helt ved bunden nogle skår af kuglepotte.

Den anden grøft dukkede op, da feltet blev udvidet mod vest. Den viste sig som et 70-100 cm bredt bånd, der forløb på tværs af feltet og kunne følges over 6 meter. Grøften blev snittet i nordprofilet, og her sås det, at den var anlagt omtrent midt i det middelalderlige kulturlag. Den havde skrånende sider og en ujævn bund, og var 55 cm dyb (fig. 8). Fylden bestod af gråbrun sandmuld med trækul og lerpletter. Enkelte tørvestykker synes også at have ligget i grøften.

Stolpehuller

Der blev registreret 23 stolpehuller i feltet. Seks af dem er snittet og opmålt i forbindelse med profilopmålingerne. Hovedparten af de øvrige er snittet i undergrunds niveau, heraf fire opmålt og tegnet. For de seks stolpehuller i profilvæggene kan det med rimelig sikkerhed konstateres, at fire af dem tilhører den middelalderlige aktivitet på stedet. Tre af stolpehullerne stod i kanten af brøndhullet, og de har måske indgået i en form for overbygning over eller afskærmning omkring brønden. Stolpehullernes indbyrdes relationer lod sig ikke udrede, og selvom man sammenholder de øvrige oplysninger om stolpehullerne, som f.eks. deres dybde og fyldens sammensætning, kan der ikke dannes sammenhænge.

Brønden

I bunden af det første felt stødte graveholdet på et stort, rundt fyldskifte med en diameter på 3,40 meter. I første omgang blev det tolket som et grubehus, men snart stod det klart, at der var tale om nedgravningen til en brønd. I feltets sydlige profilvæg viste lagfølgen, at anlæggelsen af brønden må være sket efter, at der var aflejret nogle centimeter middelalderligt kulturlag. Brønden var således ikke den allerførste middelalderlige aktivitet på stedet. Man havde gravet 2 m ned gennem morænegruset for at nå de vandførende lag. Selve brøndskak-

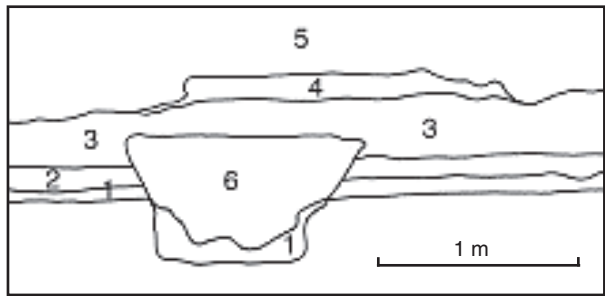

Fig. 8. Vester Strandgade 14. Sektion af profilvæg, 1:20. 1. Undergrund, morænegrus; 2. Det middelalderlige pløjelag; 3. Det middelalderlige kulturlag; 4. Kulturlag fra 1600-tallet; 5. Kulturlag fra 1700-tallet og frem til nutid; 6. Snit gennem den yngste grøft. – Opmåling: Jens Aarup Jensen. Tegning: Peter Duun.

No 14, Vester Strandgade. Layer sequence, 1:20. 1. The subsoil, moraine gravel. 2. The ploughed medieval field. 3. The medieval culture layer. 4. Culture layers from the 17th century. 5. Culture layers from the 18th century and later. 6. A section through the later ditch.

ten blev derefter opbygget med kampesten, og under udgravningen viste det sig, at de nederste 80 cm af denne stenforing var intakt (fig. 9).

Der var store forventninger til, hvad der kunne gemme sig på bunden af brønden, men det blev kun til et lille bronzespænde (fig. 10). Det er af en almindelig middelalderlig type, og det kan ikke fortælle noget om, i hvilken periode denne brønd var i funktion. I nedgravningen omkring brønden blev der derimod gjort interessante fund. Efter at man i sin tid havde bygget brøndskakten op af kampesten, blev hullet omkring stenene fyldt op. Det er sket på selve anlæggelsestidspunktet, og derfor er genstande fra denne fyldt et vigtigt materiale til datering af brønden. Udover fyldjord var der også smidt en del itugået lertøj ned i hullet, blandt andet skår af glaseret importkeramik fra tiden omkring år 1300.

Gulvlag

Der var ikke spor efter gulve i det middelalderlige kulturlag. Derimod synes der at have været et lergulv, der hvilede ovenpå dette lag, og som i profilerne var synligt i de vestligste 7 m af fladen. Der er desværre ingen oplysninger om, hvorvidt dette gulvlag kunne iagttages i fladen i dette niveau, men det må det næsten have kunnet. I jordvæggen sås lergulvet som en enten gul eller grålig lerstribe af varierende tykkelse. I vest var striben blot 2 cm tyk, mens den i den østlige del var op til 12 cm tyk. Gulvet dateres til renæssancen på baggrund af den keramik, der blev fundet ved laget.

Fig. 9. Vester Strandgade 14. Der skulle graves et ret stort hul ned i morænegruset, før man stødte på rent vand. I midten af hullet blev brøndskakten opført af kampesten. – Foto: Jens Aarup Jensen.

Vester Strandgade 14. In order to reach clean water, a rather large hole had to be dug into the moraine gravel. The well-shaft, in the middle of the hole, was built from granite boulders.

Fig. 10. Vester Strandgade 14. Det lille bronze-spænde måler 4,2x2,0 cm. Det er helt intakt og lå som den eneste genstand på bunden af brønden. – Foto: Jørgen Borg.

Vester Strandgade 14. The small bronze buckle measures 4.2 by 2.0 cm. It is intact and was the only object found at the bottom of the well.

Kulturlagene

I profilvæggene var det muligt at iagttage de forskellige lag, der adskilte sig ret markant fra hinanden. Nederst var det gulbrune, uberørte morænegrus. Derover et 15-20 cm tykt lag af grå sandmuld med dyrkningsspor – altså den bare mark. Ovenpå det kom så det middelalderlige kulturlag med en brungrå, ensartet, let sandet fyld, hvori der var enkelte lerpletter, lidt trækul og en del skår. Lagets tykkelse varierede noget, men var ikke over 40 cm. Det bar præg af at være vokset frem i ro og mag og uden store forstyrrelser. Ovenpå middelalderlaget var der et smalt, op til 15 cm tykt lag, der dateres til renæssancen. Det bestod af brudstykker af et lergulv og af mere sammenhængende kulturjord

med skår. Det øverste lag var ca. 60 cm tykt, og det dateres gennem genstandsmaterialet til perioden fra omkring 1700 frem til nutid.

Genstandsmaterialet

Den uglaserede keramik

Der indgår potteskår i næsten alle de fundnumre, der er registreret i Vester Strandgade 14, og den uglaserede keramik udgør langt størstedelen af skårmaterialiet. Denne type lertøj er produceret lokalt og er karakteriseret ved at være fremstillet af ret groftmagret ler, hvor magringskornene ofte kan ses med det blotte øje. De enkelte kar er forarbejdet i hånden uden brug af pottemagerhjul og derefter brændt i mile i iltfattig atmosfære, der giver lertøjet en brun til gråbrun overflade. Det er dagligdagens lertøj, som det har været brugt i den middelalderlige husholdning.

Under de øvrige udgravninger i Ringkøbings middelalderlige kulturlag og på middelalderlokaliteter i omegnen er der fundet tusindvis af skår af denne godstype. Selvom fremstillingsteknikkerne stort set udviklede sig ens i Danmark middelalderen igennem, kan man alligevel se regionale forskelle i materialet, og det gråbrune lertøj fra Vestjylland udgør en gruppe helt for sig.⁹ Godset er generelt mere groft magret end i det øvrige land, og selve udformningen af karrene kan til tider være ret plump. Desuden er den vestjyske keramik ofte brændt ved lavere temperaturer, end det er tilfældet andre steder.

Fig. 11. Vester Strandgade 14. Flere skår kunne limes sammen til den ene side af en kuglepote, der var forsynet med tud.
– Foto: Jørgen Borg.

Vester Strandgade 14.
Several sherds were glued together to create the side of a globular vessel with a spout.

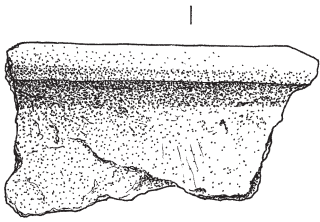

Fig. 12. Vester Strandgade 14. Kuglepote randtype A. – Tegning: Peter Duun.

Vester Strandgade 14. Globular vessel of rim type A.

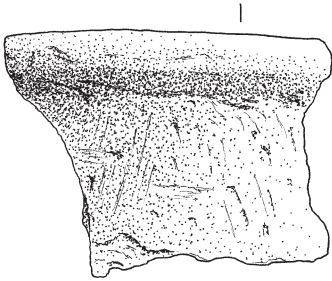

Fig. 13. Vester Strandgade 14. Kuglepote randtype B. – Tegning: Peter Duun.

Vester Strandgade 14. Globular vessel of rim type B.

Langt størstedelen af skårene af denne godstype stammer fra middelalderens foretrukne kogekar, kuglepotten. Denne type er kendetegnet ved den udadbøjede mundingsrand, den rundbugede karside og den rundede bund. Da karret ikke var forsynet med tæer, måtte det enten stå på nogle sten eller i en jernring på ildstedet. Kuglepottes blev over hele Nordvesteuropa anvendt som kogekar fra den sene vikingetid og op mod år 1500. Ud over kuglepottes fremstillede middelalderens pottemagere også skåle, fade, bægre og kander af samme groftmagrede, milebrændte gods.

I fundmaterialet fra Vester Strandgade er der registreret 104 randskår og 937 sideskår af denne godstype. Randene viser, at der ud over kuglepottes også er enkelte kander og bægre repræsenteret i materialet (fig. 11). Af de registrerede randskår fra kuglepottes er 53 blevet udtaget til nærmere undersøgelse. Det viste sig for det første, at der kunne udskilles to hovedtyper af rande, kaldet A og B, for det andet at de to former har fungeret side om side middelalderen igennem.

Randtype A (fig. 12) er den nærmest klassiske kuglepottesrand, der i en blød kurve bøjer sig ud over karrets munding. Udadbøjningen ses i mange varianter fra den stærkt udadsvungne, nærmest S-formede til den moderat ombøjede. I alt 73% af randene tilhører denne type.

Randtype B (fig. 13) er kendetegnet ved, at mundingsrandens udadbøjning danner et knæk mellem hals og rand, så randpartiet står mere eller mindre vandret ud fra karsiden. På indersiden af mundingsranden opstår på den måde

en flad, mere eller mindre skrånende bane, som et låg har kunnet hvile på. I alt 21% af randskårerne tilhørte denne kategori.

De sidste randskår stammer fra én kuglepote, hvis randlæbe kun lige er bøjet om, så den ligger som en smal krave langs mundingen.

Den glaserede keramik

Det var i Vester Strandgade 14, at man for første gang i Ringkøbing registrerede skår af glaseret middelalderkeramik, og det endda i rigelige mængder. Omtrent 200 skår fordelt på 43 registreringsnumre blev opsamlet. Det var næsten udelukkende i fylden omkring brøndskakten, at disse skår kom frem.

Den kartype, der især kendetegner det glaserede lertøj i dansk højmiddelalder, er kanden. Kander importeres i stort tal til Danmark især fra det nederlandske område, og de blev fra midten af 1200-tallet meget populære. De har en karakteristisk flad bund, langs hvis sider der er en fliget standkant dannet af indtryk af pottemagerens tommelfinger. På ydersiden kan der være dekorationer i form af pålagte striber af jernoxyd, forskellige former for indstempling af mønstre i den våde ler, påsætning af rosetter eller små lister. I Danmark lærte man efterhånden selv at producere glaserede rødgodskander, og i materialet fra Ringkøbings middelalderlag optræder importerede og hjemligt fremstillede kander side om side.

Et par år efter udgravningen i Vester Strandgade gennemgik cand.mag. Susanne Andersen det glaserede lertøj fra denne undersøgelse, og hun har på baggrund af materialet kunnet godtgøre, at der er skår fra mindst seks forskellige kander, både importerede og danske.¹⁰ Et kandefragment bestående af lidt rand, hanken og noget af hals og korpus menes at være fremstillet i Danmark (fig. 14). Fem skår, der kunne limes sammen til et større fragment af en kande-bund med noget af karsiden, hører måske til den samme kande. Det hårdtbrændte lertøj er på ydersiden delvist dækket af et lag klar blyglasur, der er påført direkte på overfladen.

Fig. 14. Vester Strandgade 14. Dele af glaseret kande, fremstillet i Danmark.
– Foto: Jørgen Borg.

Vester Strandgade 14.
Fragments of a glazed jug
made in Denmark.

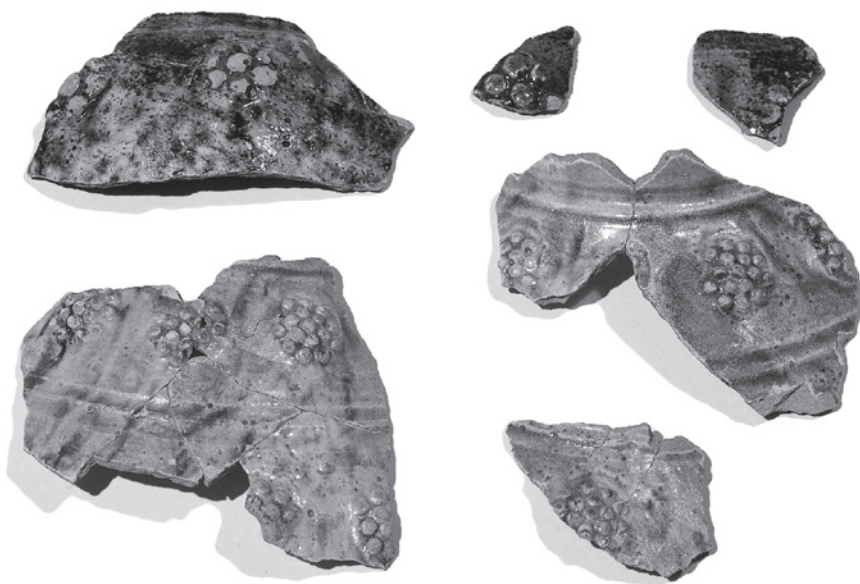

Fig. 15. Vester Strandgade 14. Skår af nederlandske, grønglaserede kander med hindbærknopper. – Foto: Jørgen Borg.

Vester Strandgade 14. Sherds from green-glazed Dutch jugs with “raspberry” decoration.

De øvrige glaserede skår fra udgravningen anses alle for at være importerede. Karakteristisk for dem er, at karsiden først er forsynet med et lag hvidt ler, en såkaldt pibeltersbegitning, inden blyglasuren er lagt på. Desuden er de alle dekoreret på den ene eller den anden måde. I Vester Strandgade blev der således registreret 39 grønglaserede skår fra kander med »hindbærknopper«. Det er små rosetter, der er lavet ved, at pottemageren trykker en lille matrice mod ydersiden af den ubrændte kande, samtidig med at han eller hun med fingeren trykker den våde ler ud i formen fra karrets inderside. Rosetten eller hindbærknoppen kommer da til at stå som et lille relief på kandens yderside (fig. 15), og på indersiden ses pottemagerens fingeraftryk tydeligt. Der kunne udskilles skår fra to forskellige kander med denne dekoration i materialet.

Da skårene med hindbærknopper dukkede op, var det lidt af en sensation. I Ribe havde man nemlig fundet tilsvarende skår, og her havde man lokaliseret produktionsstedet for denne kandetype til det sydlige Holland, hvor de blev fremstillet i årene omkring 1300.¹¹ På den baggrund vovede man nu at sætte en periode på aktiviteter i Ringkøbings middelalder. Ikke alene måtte brønden i Vester Strandgade være anlagt i tiden omkring år 1300. Skårene vidnede også om de handelskontakter, byen havde på den tid.

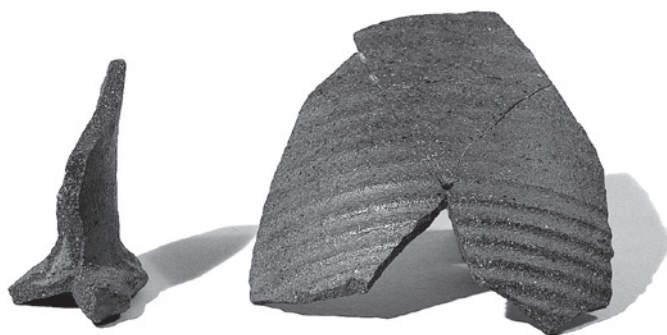

Fig. 16. Vester Strandgade 14. Nogle skår af næsten-stentøj kunne samles til et større stykke af en slank, brunglaseret kande. – Foto: Jørgen Borg.

Vester Strandgade 14. Fragments from an early stoneware jug were put together to form part of a slim, brown-glazed jug.

De øvrige importerede skår stammer antagelig også fra Nederlandene. I materialet fra Vester Strandgade 14 er der glaserede skår ornamenteret med stregmønstre, der er udformet med et rullestempel og skår ornamenteret med muslingeskaller, der er indpresset i det ubrændte ler. Alle skårene er påført enten grøn eller klar glasur.

Der er fundet skår af importerede kander overalt i de middelalderlige kulturlag i Ringkøbing. Der er stor variation i farver og dekorationselementer, og det er ofte muligt at bestemme skårenes proveniens, der viser, at byen havde en tæt kontakt til hele det nordvesteuropæiske område. Sammensætningen af den importerede, glaserede keramik er meget lig den, der er fundet i Ribe.¹²

Stentøj

Der blev registreret 10 skår af stentøj i Vester Strandgade. De ni af dem hører til samme kande, og flere af skårene kunne limes sammen til et stykke af siden, så man får et indtryk af kandens form (fig. 16). Den er fremstillet af ret groftmagret ler og brændt ved høj temperatur. På ydersiden er den beklædt med en såkaldt Lehmglassur, der giver kanden en mat brunlig overflade. Denne type kaldes næsten-stentøj. Den er forløberen for det egentlige stentøj, og den blev produceret i Rhin-området fra slutningen af 1100-tallet til lidt ind i 1300-tallet.¹³ På ydersiden har kanden været dekoreret med omløbende riller, og standkanten er nydeligt fliget med fingerindtryk.

Et enligt lysegråt skår af en kande bund af fuldsintret stentøj blev også fundet i middelalderlaget. Det er et stykke af en typisk stentøjskande fremstillet i 1300-tallet i den tyske by Siegburg ved Rhinen.

Metalgenstande

Der blev kun fundet få genstande af metal i denne udgravning. Fra det middelalderlige kulturlag er der registreret 25 stykker jern, fortrinsvis dele af søm og nagler. Et stykke af et knivblad dukkede også op. I kanten af brøndhullet blev der fundet nogle små stykker smeltet bly. Et fragment af et bronzespænde lå i bunden af den ældste grøft, mens udgravningens bedste stykke metal, det intakte bronzespænde, blev fundet som den eneste genstand i bunden af brøndskakten.

Andre genstande

I den kalkfattige fyld går knogler hurtigt i opløsning, så der er kun bevaret få knogler i Ringkøbings middelalderlag. Tænder holder derimod længere, og i Vester Strandgade blev der registreret kreaturtænder fire steder i det middelalderlige kulturlag. Af genstande fra det middelalderlige kulturlag kan også nævnes et stykke slagge, et stykke skifer og et par fragmenter af teglsten. I sydsiden af brønden, siddende helt op mod stenene, blev der desuden fundet et lille stykke tekstil, eller måske er det en stump tov.

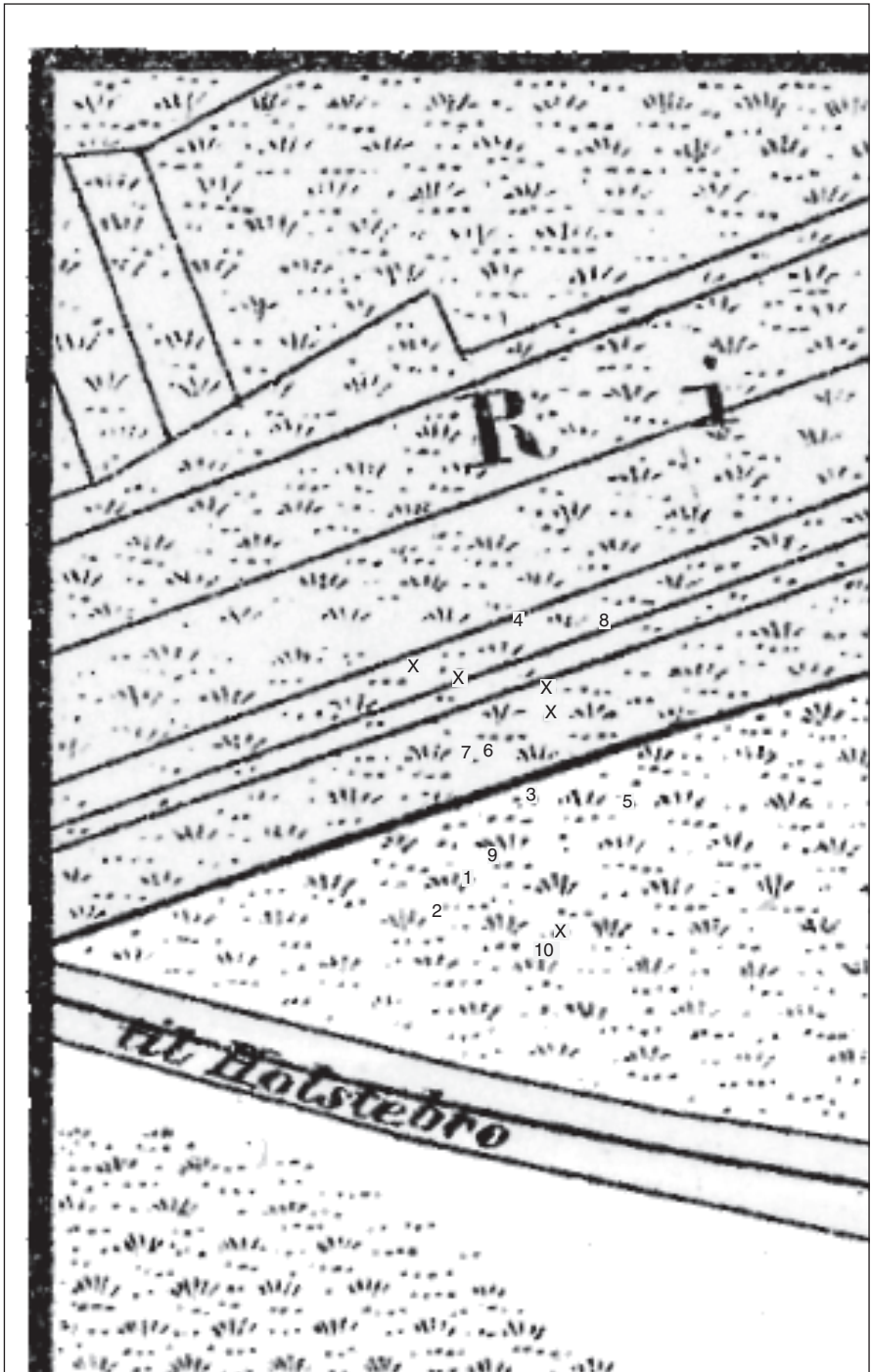
Andre udgravninger i bymidten

Udgravningen i Vester Strandgade 14 var ikke alene den første egentlige byudgravning i Ringkøbing, den indfrieede også alle forventninger om at finde »Ringkøbings middelalder«. Her var der virkelig megen information at hente om købstadens ældste tid. For første gang havde man kontakt med den bebyggelse, der har ligget langs byens gader, og det righoldige genstandsmateriale talte sit tydelige sprog om en købstad med dagligliv og handelskontakter omkring år 1300. Mange spørgsmål ventede dog stadig på svar, som f.eks. hvor gammel byen egentlig er, og om den er anlagt eller selvgroet.

I de godt 25 år, der er gået siden denne første arkæologiske indsats, er der foretaget mange små og store udgravninger og undersøgelser i Ringkøbings bymidte (fig. 17). Her skal kort præsenteres en håndfuld af de større arkæologiske tiltag.

I årene 1982-1986 gravede museet hver sommer i en dejlig gammel, men ubenyttet have tilhørende familien Dyekjær, hvorfor udgravningen fik navnet »Dyekjærs Have«. ¹⁴ Området, der ligger 40-50 m vest-sydvest for Vester Strandgade 14, har ifølge de kendte prospekter og kort ligget ubebygget hen i århundereder. Men i middelalderen havde der boet folk her.

Der blev i felterne registreret mange anlægsspor, mest i form af stolpehuller, men også fragmenterede gulvlag, grøfter og et stykke af en formodet vejbane. I den sydlige del af haven kunne otte stolpehuller relateres til en lille bygning

med indvendigt mål på 3,4 x 8 meter. Flere af stolperne havde udvendige støttestolper. Huset var bygget direkte på lynghede, og efter en forholdsvis kort funktionsperiode blev det nedlagt, hvorefter området blev inddraget til dyrkning. Ved hustomten fandtes foruden en del skår også ti mønter, der dateres til perioden fra slutningen af 1200-tallet til lidt ind i 1300-tallet. Det er de hidtil eneste mønter fra middelalderen, der er fundet i Ringkøbing.

Al den afgravede jord blev soldet, og det gav en overvældende mængde genstande, fortrinsvis keramik. Omkring 10.000 skår af det gråbrune kuglepottegods og omkring 250 glaserede skår er registreret. En stor del af de glaserede skår stammer fra importerede kander med oprindelse i Nederlandene ligesom dem fra Vester Strandgade 14. To små skår af fintmagret, hårdbrændt pibergsgods, dekoreret med bånd og bikrom-glasur, kan henføres til kander fremstillet i 1200-tallet i egnen omkring Rouen i Nordfrankrig.¹⁵ Også stentøjsskår blev der fundet en del af.

Der blev også fundet andre spændende sager fra Ringkøbings middelalder i Dyekjærs Have, bl.a. to klædeplomber af bly, som man brugte til at kvalitetsmærke klæde med, og en slebet bjergkrystal, der kan have prydet et bogbind eller et relikvieskrin. Det middelalderlige kulturlag var ikke så kraftigt som i de udgravninger, der har fundet sted tættere på gaderne, og det ser ud til, at Dyekjærs Have kun har været beboet i byens ældste tid (fig. 18).

Af andre udgravninger i den indre by kan nævnes *Marens Maw'* i Grønne-gade, der blev undersøgt i vinteren 1986-87.¹⁶ Også her stødte man på mange anlæg i det middelalderlige kulturlag, som f.eks. grøfter, render, dele af gulvlag og en mængde stolpehuller. Hertil kom en lille stenbrolægning. Flere af stolpehullerne stod på rækker, uden at man kunne udrede egentlige sammenhænge. En af stolperækkerne tolkes som væggen i et hus, idet flere på hinanden følgende lergulve kunne relateres til denne stolperække. I *Marens Maw'* var

← Fig. 17. På dette kort over Ringkøbing fra Traps 1879-udgave er med tal markeret de steder, hvor der er foretaget arkæologiske udgravninger i byen. Kryds henviser til mindre undersøgelser. 1. Vester Strandgade 14; 2. Dyekjærs Have; 3. Marens Maw'; 4. Nygade 10B; 5. Øster Strandgade 4; 6. Sparekassens Gård; 7. Bredahls Gård; 8. Østergade 16; 9. Bojsens Gård; 10. Havnepladsen.

On this map, taken from the 1879-edition of Trap's topographic publication on Denmark, numbers mark the archaeological excavations carried out in Ringkøbing. The crosses refer to minor investigations.

Fig. 18. I den nordlige ende af Dyekjærs Have blev der fundet en hel kuglepote, der var gravet ned i et jordgulv. To par klinkhuller på hver side af potten viste, at man havde forsøgt at reparere revner i karsiden, og skorper af fastbrændte madrester på ydersiden fortalte om grøden, der var kogt over. – Foto: Jens Aarup Jensen.

A complete globular vessel was found dug into an earthen floor in the northern part of Dyekjærs Have. Pairs of rivet holes on either side showed that someone had tried to repair the cracks in the vessel. Burnt food remains on the outside showed that the porridge had boiled over.

der også store mængder keramik i det middelalderlige kulturlag. Udover den lokale gråbrune keramik fandtes enkelte glaserede skår, deriblandt et grønglaseret stykke af form som et lille ansigt, der har siddet på en kande, antagelig fra det nederlandske område.¹⁷

Da ejendommen *Øster Strandgade 4* skulle renoveres i slutningen af 1980'erne, fik museet lejlighed til at lave en lille udgravning inde i bygningen.¹⁸ Den nederste del af det middelalderlige kulturlag viste sig her som et 25 cm tykt brandlag, der lå direkte på den oprindelige overflade. Den første bygning på stedet var altså gået op i luer. Under brandlaget fandt man en grøft, der løb parallelt med gaden. Engang i senmiddelalderen har man gravet en brønd lidt inde på parcellen. Brøndhullet var nederst foret med kampesten, og på dem hvilede brøndskaftens sider, der var opbygget af skråtliggende klægtørv. I profilet tegnede de det fineste sildebensmønster (fig. 19). I det middelalderlige kulturlag blev der udover skår af det efterhånden velkendte middelalderlertøj også fundet en bund af en lille indvendig glaseret, trebenet gryde af rødgods. Den dateres til 1400-1500-tallet og stammer antagelig fra den vestlige del af

det nederlandske område, hvor sådanne gryder blev massefremstillet i senmiddelalderen.¹⁹

I 1991 fik museet mulighed for at lave en udgravning bag ejendommen *Nygade 10B*.²⁰ Der var kun få middelalderlige anlæg på dette sted, og de vigtigste var to grøfter, der forløb vinkelret på hinanden. De var anlagt efter, at det middelalderlige kulturlag var begyndt at vokse frem, og i grøftfylden blev der fundet en del kuglepotteskår. Det middelalderlige kulturlag var 30-40 cm tykt og overraskende fundfattigt. På de ældste kort over Ringkøbing ses det, at der her var haver i 1600- og 1700-tallet. Det har der måske også været i middelalderen. Under det middelalderlige kulturlag var der et dyrkningslag med plovfurer.

I sensommeren 2002 foretog museet en udgravning i ejendommen Vester Strandgade 11-13, kaldet *Bojsens Gård*.²¹ Udgravningen fandt sted inde i en del af en købmandsgård fra begyndelsen af 1800-tallet, og det ene felt stødte op til den mur, der vendte ud mod gaden. Nederst var der et 10-15 cm tykt dyrk-

Fig. 19. Øster Strandgade 4. I det snævre udgravningsfelt kan man se brøndskaktens ene side, hvor klægtørvene var lagt op i det flotteste sildebensmønster. Den 3 m lange målepind står på de kampesten, som brønden var foret med dybest nede. – Foto: Jens Aarup Jensen.

Øster Strandgade 4. One side of the well shaft is visible in the narrow excavation, with the turfs laid in an elegant herringbone pattern. The 3-m ruler is resting on the granite boulders lining the bottom of the shaft.

ningslag med plovspor. Som den første aktivitet på grunden var der gravet en 70 cm bred grøft vinkelret på gaden. Den kunne følges over 10 m. Et andet, tidligt anlæg var en brønd, der lige kunne anes i feltets ene hjørne ud mod gaden. Desuden var der flere stolpehuller, hvis indbyrdes relation ikke helt lod sig udrede.

Det middelalderlige kulturlag var flere steder op til 60 cm tykt, og det var knap så homogent som i de øvrige udgravninger i byen. Der havde været livlig aktivitet på dette sted lige fra første færd, og da udgravningen foregik inde i et gammelt hus, var der ingen væsentlige forstyrrelser fra nyere tid. Flere steder var der fragmenter af lergulve, rester af ildsteder og i den øverste del af middelalderlaget registreredes spor efter smedevirksomhed. Længere inde på grunden blev der fundet rester af en bageovn, der måske har ligget i en bygning for sig. Omkring ovnen var der en hårdtstampet gulvflade. Det er den eneste bageovn, der hidtil er registreret i byens middelalderlag. Keramikmaterialet fra Bojsens Gård er ikke overraskende domineret af skår af de gråbrune kuglepoter, men også skår af glaseret rødgoods dukkede op.

Der er i årenes løb ofte foretaget opmålinger og besigtigelser i forbindelse med anlægsarbejder i gaderne i den indre by. Der er aldrig fundet spor efter bebyggelse eller andre anlægsspor i gaderne eller på torvet. En udgravning i 2003 på *Havnepladsen*, der er beliggende syd for Søndergade og mellem Vester Strandgade og Grønnegade viste, at der her havde været en åben, ubebygget plads, frem til de første huse opførtes på stedet ved midten af 1800-tallet.²²

Ringkøbings middelalderlige topografi og bebyggelse

De skriftlige kilder fra Ringkøbings middelalder fortæller intet om byens udseende på den tid, og der er heller ingen oplysninger at hente om bebyggelsens udformning og placering. Kun i én enkelt middelalderlig kilde omtales en ejendom i byen. Det er i 1465, hvor præsten i Ringkøbing, hr. Oluf Nielsen, nævnes som lejer af et hus, som Mariager kloster ejede i byen.²³ Dette kloster havde mange ejendomme i Ringkøbings opland, og altså også et hus inde i byen. Det kan være den samme bygning, der er nævnt i en kilde fra 1573, hvor rådmænd i Ringkøbing, Svend Christensen, får livbrev på »en Mariagger Klosters Gaard i Ringkiøping«.²⁴

For at få oplysninger om middelalderbyens indretning og bebyggelsesmæssige forhold er det nødvendigt at se på, hvad arkæologien kan bidrage med. På baggrund af den efterhånden ret store mængde oplysninger, der er skaffet ad arkæologisk vej, vil der i det følgende blive givet et bud på Ringkøbings opkomst og topografiske udvikling i middelalderen.

Fra pløjemark til bygrunde

I størstedelen af udgravningerne i byen er der registreret dyrkningslag med pløjespor umiddelbart under det middelalderlige kulturlag. Muldlaget er tyndt, blot 15-20 cm, og plovskæret på muldfjælspløven har i nogle tilfælde skåret så dybt, at der er vendt undergrundsgrus med op.

Intetsteds har man konstateret bebyggelse spor eller kulturlag ældre end middelalderen, og det er tydeligt, at marken har været pløjet helt frem til de første middelalderlige anlæg blev gravet ned i sandmulden. Meget tyder således på, at købstaden er anlagt i én omgang direkte på en middelalderlig pløjemark. Gadenettet anses for at være det oprindelige, og torvet og kirkepladsen har fra første færd været udlagt som åbne pladser.

Blandt de allerførste middelalderlige aktiviteter i byen er anlæggelsen af render og grøfter, der er gravet ned i pløjemarken. De er dukket op i stort set alle større udgravninger i området mellem Torvet og fjorden, og efterhånden blev man opmærksom på, at de alle var anlagt enten vinkelret på eller parallelt med gadenettet. Det er nærliggende at tolke disse render og grøfter som skelmarkeringer i forbindelse med den første matrikulering af købstaden. De har simpelthen angivet udstrækningen af de middelalderlige bygrunde. Fylden i dem viser, at de har stået åbne, og at de gradvist er føjet til med jord og sand. Der er tilsyneladende ikke gjort noget for at holde dem vedlige, og det middelalderlige kulturlag er vokset op over dem.

Udover disse ældste skelmarkeringer er der også enkelte grøfter og render, der er anlagt efter, at det middelalderlige kulturlag er begyndt at blive aflejret. De er anlagt med samme orientering som de ældre, men med en anden placering på grunden, og skal måske ses som en ændring af en parcels udstrækning. I modsætning til de ældste grøfter og render findes de yngre i hele den indre by. De to generationer af grøfter og render antyder måske takten i bebyggelsesudviklingen i det ældste Ringkøbing. Det er tænkeligt, at gaderne mellem Torvet og fjorden blev byggemodnet og bebygget først, mens grundene langs gaderne nord og øst for Torvet blev udfyldt senere i middelalderen og i de følgende århundreder.

På to lokaliteter, Nygade 10B og Vestergade 1, blev der registreret grøfter, der oprindeligt havde stået åbne, men som gradvist var fyldt op og dernæst forsynet med en opbygning af lyngtørv. Måske har disse anlæg ændret rolle fra skelgrøft til skeldige.

Byens huse

Overalt i byen støder man på stolpehuller i det middelalderlige kulturlag. Nogle er fra den ældste bebyggelse, andre er kommet til i løbet af middelalderen.

Da byudgravninger ofte er begrænset til ret små undersøgelsesfelter, er det sjældent, man kan få system i virvaret af stolpehuller. Den eneste komplette hustomt, der kendes fra byen, blev som nævnt fundet i Dyekjærs Have. Dette hus har ligget tæt på fjordkysten, noget væk fra gaderne, og det havde tilsyneladende en ret kort levetid. Det er ikke sikkert, at det skal regnes med til den egentlige bymæssige bebyggelse, som den vi møder langs gaderne.

Vi ved ikke meget om, hvordan de huse så ud, som byens indbyggere lod opføre på deres grunde. Mængden af stolpehuller synes dog at pege på, at vægkonstruktioner med jordgravede stolper har været det almindelige. Enkelte steder har det været muligt at følge stolperækker over flere meter, og her stod stolperne med en regelmæssig afstand, der tyder på, at de er indgået i en bindingsværkskonstruktion. Det var bl.a. tilfældet i Marens Maw', hvor der blev registreret en stolperække på fire ensartede stolpehuller, der stod på linie. Stolpehullerne var gravet umiddelbart efter, at det middelalderlige kulturlag var begyndt at vokse frem. Stolperækken tolkes som ydervæggen i en bygning, der har ligget tæt på og parallelt med gaden. I Marens Maw' blev der også registreret to render med stolpehuller fra senmiddelalder eller renaissance. Det er det eneste sted i byen, hvor der er observeret egentlige vægrender. Der er kun fundet ganske få natursten i det middelalderlige kulturlag, og der synes ikke at have været tradition for at bygge sit hus på stensyld. Der er endnu ikke dukket middelalderlige kældre op i byen.

Ud over stolpehullerne er der kun få vidnesbyrd om, hvordan husene har set ud. Der er fundet meget lidt tegl i byens middelalderlag, og teglstensmure har nok ikke været almindelige i byen før op i 1800-tallet. I en søgegrøft i Sparekassens gård blev der fundet en større koncentration af lerklatte, der kan stamme fra en lerklinet væg. Tørv synes at have indgået i nogle af de konstruktioner, der er registreret på grundene. De opfyldte grøfter, der blev til tørvediger er nævnt, og det samme gælder brønden fra Øster Strandgade med opbygningen af klægtørv. Det er sandsynligt, at man også har anvendt tørv som vægmateriale, men det er endnu ikke påvist arkæologisk. Der er ikke fundet spor af tagdækningsmateriale i byens middelalderlag. Indtil slutningen af 1700-tallet var de fleste huse i Ringkøbing stråtede, og det var de formodentlig også i middelalderen.

Der er registreret lergulve flere steder i byens middelalderlag. I Marens Maw' kunne der i forbindelse med den omtalte ældste stolperække udskilles fem på hinanden følgende, 2-3 cm tykke lag bestående af sandblandet ler med askespor og trækulstykker. I Dyekjærs Haves nordligste ende, hvor lagene var temmelig forstyrrede, blev der som omtalt fundet en hel kuglepote gravet ned i et fast lag, der formodes at være et jordguld. I Bojsens Gård blev der registre-

ret et stenhårdt, kompakt lag af sandmuld iblandet småsten. Laget tolkes som gulv/arbejdsflade omkring en bageovn. Et par steder, nemlig i Marens Maw' og i Bojsens Gård, er der fundet et par brudstykker af glaserede teglfliser, der må være beregnet til et flisegulv. Der har dog næppe været huse med flisegulve på disse lokaliteter.

Et billede af Ringkøbing i middelalderen

På baggrund af de forskellige kilders udsagn tegner der sig et billede af en købstad, der er anlagt direkte på en pløjemark efter en bestemt plan og sikkert i en bestemt hensigt. Der er overhovedet ingen spor efter forudgående bebyggelse på stedet, og byen synes altså ikke at være udsprunget af et fiskerleje eller en handelsplads. De arkæologiske fund viser, at de bymæssige aktiviteter har taget deres begyndelse engang i anden halvdel af 1200-tallet. Byens navn, der oprindeligt var Rennumkøbing, viser det nære tilhørsforhold til landsbyen Rindum. Bysognet er skåret ud af Rindum sogn som et stort rektangel, der strakte sig langs fjordkysten. I den vestlige fjerdedel af dette rektangel blev købstaden anlagt, mens den østlige del, der er på omkring 700 tdr. land, blev lagt ud som bymark (fig. 20).

Det område, som middelalderens byplanlæggere vurderede, ville passe godt til den nye købstad, måler ca. 550 m i længden og ca. 250 m i bredden. Der er ikke fundet tegn på, at byens afgrænsning har været markeret med et dige eller lignende, og der har formodentlig heller ikke været andet end en bom, der angav bygrænsen ved indfaldsvejene. Først i slutningen af 1800-tallet brydes byens middelalderlige rammer. Gaderne er orienteret efter fjordkysten, og torvet og kirkepladsen er placeret centralt. Gadenettets regelmæssighed er iøjnefaldende, og selv om gaderne ikke er snorlige og gadekrydsene ikke stramt vinkelrette, er det tydeligt, at en overordnet idé har ligget til grund for byplanens udformning.

De fire gader, der forløber vinkelret på fjordkysten, mandede oprindeligt direkte ud i strandbredden. At stranden var bindeleddet mellem fjorden og byen ses bl.a. af en skriftlig kilde fra 1552, hvor det præciseres, at kongens malt og korn skal føres til søkanten i Ringkøbing og sælges dér. Ringkøbing fjord er meget lavvandet, og det har ikke været muligt for skibene at komme helt ind til kysten ved købstaden. Frem til begyndelsen af 1900-tallet, hvor den første havnemole blev bygget, måtte de større skibe ankre op et stykke ude på fjorden, hvorefter varer og forsyninger blev transporteret til og fra stranden på pramme, sådan som det ses på Resens prospekt.

Det rektangulære torv, købstadens vigtige krumtap, har som nævnt sandsynligvis været udlagt som sådan fra begyndelsen. Da man omkring år 1600

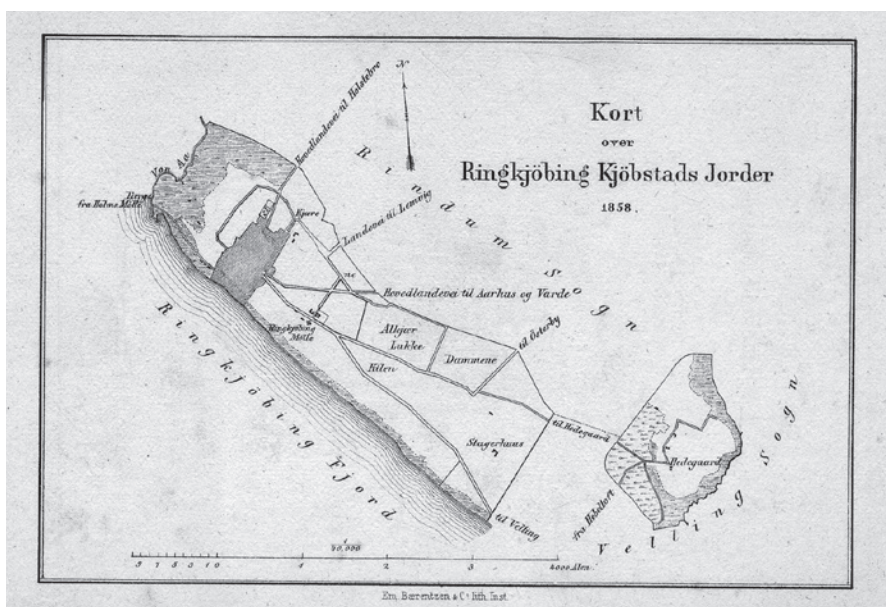

Fig. 20. På kortet over Ringkøbing købstads jorder fra Traps 1858-udgave får man et godt billede af det næsten rektangulære bysogn, der blev skåret ud af Rindum sogn for at give plads til den nye købstad og dens bymark.

This map from the 1858-edition of Trap's topographic publication on Denmark shows the land belonging to the town of Ringkøbing. When the market town with its common was founded, Rindum parish had to give up a piece of land, almost rectangular in shape, for the purpose.

opførte den købmandsgård, der i dag er Hotel Ringkjøbing, respekterede man tydeligvis torvets afgrænsning.

Kirken

Nord for torvet findes endnu en åben plads, kirkepladsen. Her ligger Ringkøbing kirke, der er en lille, gotisk munkestensbygning bestående af et langhus med skib og kor ud i ét, og med tresidet korafslutning. Indvendig er rummet overhælvvet med tre fag ribbehælv. Det kvadratiske vesttårn er opført umiddelbart efter resten af kirken. Kirken menes opført omkring år 1400, og man ved ikke, om der har været en forgænger på stedet. Det synes dog mest sandsynligt, at byens borgere i de første godt 100 år af Ringkøbings historie måtte drage ud til den romanske kirke i Rindum, omtrent 1,5 km nordøst for bymidten. De skriftlige kilder beretter ikke meget om de kirkelige forhold i byens ældste tid, men det ser ud til, at Ringkøbing kirke blev opført som anneks til

Rindum kirke, der forblev moderkirke frem til Reformationen. Kilder fra midten af 1400-tallet og begyndelsen af 1500-tallet fortæller, at de to kirker på det tidspunkt havde fælles præst.²⁵

Der er ikke bevaret verdslige bygninger fra middelalderen i Ringkøbing. Den ældste bygning i byen efter kirken er det førømtalte hus fra år 1600, der i dag huser Hotel Ringkøbing.

Hvorfor anlægge en købstad her?

Ringkøbings etablering som ny købstad ved Vestkysten skal nok ses på baggrund af kongemagtens handelspolitiske aktiviteter i 2. halvdel af 1200-tallet. Fra midten af 1100-tallet koncentreredes de nordøsteuropæiske handelsinteresser i Østersø-området med Lübeck i spidsen, og i 1241 blev Hamburg og Lübeck enige om at sikre sig eneret på varetransporten mellem Østersøen og Nordsøen. Det skete ved, at varerne blev ladet om og fragtet dels ad floderne Elbe og Trave, dels over land. På den måde undgik de tyske købmænd den meget farlige sejlur op langs den jyske vestkyst og rundt om Grenen. Man kunne dengang ikke bare skyde genvej gennem Limfjorden, hvis vestlige indsejling var sandet til omkring år 1100. Samarbejdet mellem de to tyske handelsbyer om varetransporten var optakten til det vældige handelssamarbejde, der udviklede sig til »Hansa«-forbundet. Det var ikke mindst den nyudviklede, temmelig klodsede, men meget rummelige skibstype, koggen, der bar Hansakøbmændene frem til deres førerposition i nordeuropæisk handel. De store havgående kogger kunne laste op til 130 tons varer.

Købmænd fra andre lande, der vendte ud mod Nordsøen, var også interesserede i at få del i den givtige Østersøhandel, og bl.a. de store sildemarkeder tiltrak sejlene købmænd fra nær og fjern. Lübeck og Hamburg sad hårdt på den »nemme« vej tværs over Jyllands rod, og de fremmede købmænd måtte vove den farlige sejlur rundt om landet, dengang kaldet »ummelant«. Også de sejlede ofte i kogger, og ummelant-farten blev et begreb i dansk handelspolitik.

De danske konger øjnede en stadig større mulighed for at skaffe sig indtægter gennem udenrigshandelen, og de forsøgte via deres handelspolitik at sikre en ubesværet vareudveksling. I 1251 gav kong Abel således en række særrettigheder til udenlandske købmænd, især ummelant-farerne, når de handlede i det danske rige. Det er sandsynligvis i lyset af disse begivenheder, at Ringkøbing købstads anlæggelse skal ses. Der blev oprettet mange købstæder ved de østvendte kyster i denne periode, men ved Vestkysten var der ingen købstæder med direkte adgang til Nordsøen. En købstad på dette sted kan betragtes som en fremstrakt hånd til de ummelant-farere, der her havde mulighed for at raste,

proviantere og ikke mindst handle. På den tid var Ringkøbing simpelthen den eneste rasteplads på turen op og ned langs den jyske Vestkyst, og den blev samtidig en vigtig udskibningshavn for hele Nordvestjylland.

Ved indsejlingen til fjorden, der i middelalderen har ligget syd for Haurvig på Holmsland Klit, er der gennem de sidste årtier jævnlige fundet mønter fra middelalderen, bl.a. flere guldmønter. Det er muligt, at der her opstod en handelsplads, hvor man kunne afsætte nogle af sine varer, inden turen gik ind til Ringkøbing eller videre langs kysten.²⁶

Middelalderligt købstadsliv i Ringkøbing

Som i alle andre købstæder har dagliglivet i det middelalderlige Ringkøbing været baseret på handel og håndværk. Købstæderne var fra første færd nært tilknyttet kongemagten, der så en stor økonomisk fordel i at anlægge købstæder og styre deres handel. Alle varer skulle fortoldes, og pengene gik lige i statskassen. En væsentlig del af den middelalderlige købstadslovgivning var derfor kongemagtens privilegietildeling til de enkelte købstæder i riget. De love og rettigheder, der blev givet en købstad, betragtedes af byens borgere som friheder snarere end påbud.

Der er bevaret to privilegiebreve fra Ringkøbings middelalder. Det ældste kendte er udstedt af Kristoffer af Bayern i 1443, og heri stadfæstes et ældre sæt privilegier, som kong Valdemar tidligere havde givet byens borgere, der i øvrigt sikres samme rettigheder som borgerne i Viborg. Det var reglen, at privilegiebrevet fornyedes ved hver ny konges tiltrædelse, og som regel var det nye sæt privilegier blot en gentagelse af det tidligere. Vi ved altså ikke, hvornår Ringkøbing fik sine første købstadsprivilegier, og det er uvist, hvilken kong Valdemar, der hentydes til i brevet. I det yngre privilegiebrev, der er fra 1515, præciseres et forbud mod landkøb i to miles omkreds af byen, og samtidig forbydes håndværkere at slå sig ned indenfor samme radius, medmindre det er på adelens gårde.

I kilderne nævnes flere af de varer, der blev handlet med i Ringkøbing. Det er smør, stude, klæde, korn, malt, fisk og kværnsten. Især studehandlen har haft betydning for byens økonomi, og fra 1500-tallet fik byens borgere flere gange dispensation til at udskibe studene direkte fra Ringkøbing til Holland. Oplysningerne i de skriftlige kilder tyder på, at Ringkøbing ikke fra begyndelsen var særligt toldsted, men at byfogden i byen stod for opkrævning af tolden. Først i 1599 opnåede Ringkøbing at blive »almindeligt og lovligt toldsted«.²⁷

Enkelte senmiddelalderlige kilder nævner, at kongen i perioder opbevarede gods i Ringkøbing, især malt og tiendekorn. I 1486 skrev kong Hans til sin

lensmand Mourids Gyldenstjerne på Lundenes ved Skjern og bad ham om at føre det gods, kongen havde liggende i Ringkøbing til Tarm. Til denne transport skulle der bruges 60 vogne, så det var ikke småpartier, kongen opbevarede i byen.²⁸ Ud over at være benyttet som opmagasineringssted fortæller de skriftlige kilder, at byen også fungerede som transithavn for et stort opland, og at købmænd helt fra Viborg udskibede og modtog varer via Ringkøbing.

I forbindelse med en stranding i 1407 får vi et lille indblik i, hvad en fremmed købmand kunne medbringe af varer på sin vej »ummelant«. Købmanden Claus Gene, der kom fra den belgiske by Brugge, led skibbrud ved Vestkysten et sted nord for Ringkøbing. Den kongelige lensmand på Timgård, Erik Nielsøn Gyldenstjerne, besluttede strandingsgodset og bragte det på befaling til »den gamle dronning« i Ålborg. Det har den gamle dame nok været tilfreds med, for godset bestod af 1625 pund peber, en stor pakke skotsk klæde, 600 ræveskind og 1200 småskind.²⁹ Vi ved ikke, om Claus Gene har gjort ophold i Ringkøbing, men muligheden har bestemt været til stede.

Byens egne købmænd har ikke efterladt sig ret mange spor i de skriftlige kilder, men gennem både de skriftlige og de arkæologiske kilder får vi et indblik i, hvilke varer der blev handlet med. I de arkæologiske udgravninger er der som nævnt registreret mange genstande, der må stamme fra udlandet, og de må på en eller anden måde være kommet til byen som handelsvarer. Ud over den udbredte keramik fra Nederlandene og Rhin-egnene kan nævnes to klædeplomber af bly, der blev fundet i Dyekjærs have. Klædeplomber blev brugt til kontrolmærkning af kostbart klæde, men da præget på disse to er meget udvisket, er det ikke muligt at fastslå deres oprindelsessted. Klæde blev massefremstillet i mange vesteuropæiske lande, men især Nederlandene og England var storproducenter. Vi ved ikke, om de udenlandske varer kom direkte til Ringkøbing med skib, eller om de via mellemhandlere kom til byen over land. Begge forhold kan vel have gjort sig gældende, men da det var meget nemmere at transportere varer til vands end til lands, kan man godt forestille sig, at mange varer blev sejlet til Ringkøbing og afsat dér.

Storkøbmanden Niels Clementsens, der var hjemmehørende i Viborg-området, førte nøje regnskab med alle sine forretninger. I en regnskabsbog fra 1502 nævnes flere borgere i Ringkøbing, der står i gæld til ham. Det er især smør, rug og klæde, folk har købt af ham, og interessant i denne forbindelse er omtalen af et skib, han ejede og som sejlede på Holland³⁰. Desværre vides ikke, hvorfra dette skib udgik, men da han var mest aktiv i området mellem Viborg og Ringkøbing, er det vel ikke umuligt, at skibet var hjemmehørende her.

Der må have været mange håndværkere i gang i Ringkøbing middelalderen igennem. Udover formodningen om, at den uglaserede keramik blev fremstil-

let lokalt, er der ikke fundet mange levn fra håndværkernes aktiviteter, og heller ikke i de skriftlige kilder er der noget at hente. Det tætteste, vi er kommet på en senmiddelalderlig håndværksvirksomhed, er sporene af en smedeesse i Bojsens Gård. I en kilde fra 1440 nævnes en Las Smydh, der måske virkelig var smed i byen.

Afsluttende bemærkninger

De arkæologiske vidnesbyrd sammenholdt med andre kilder har altså givet os et godt kendskab til Ringkøbings opkomst og udvikling i middelalderen. Den nye købstad blev anlagt i anden halvdel af 1200-tallet i et velorganiseret bondeland og med en placering, der gav direkte adgang til Nordsøen. For at skaf-

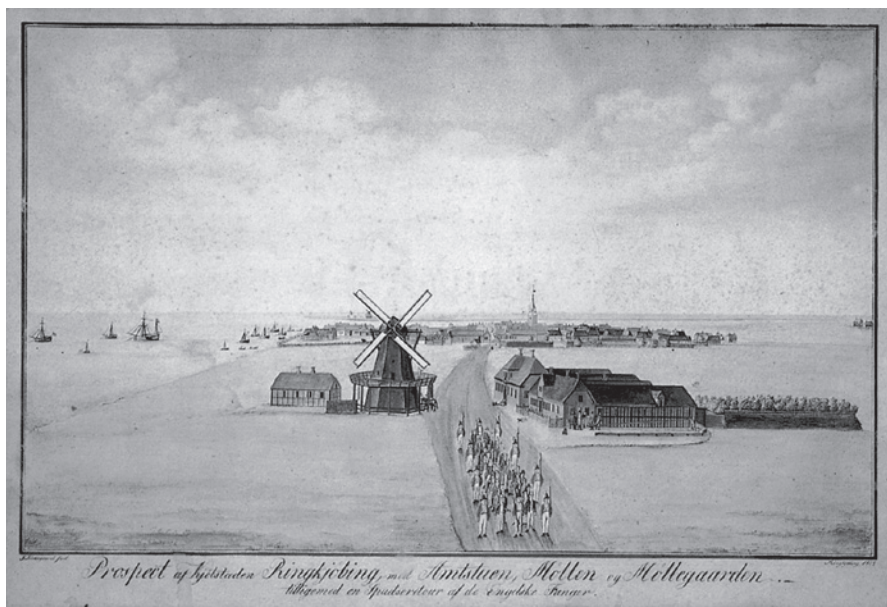

Fig. 21. På dette fine prospekt af Ringkøbing fra 1808 ser man ind over byen fra øst. Man får virkelig indtryk af den »liden Kiøbsted«, der tales om i Pontoppidans »Danske Atlas« fra 1769. I kilder fra 1600- og 1700-tallet beskrives byen som lille og i perioder også fattig. Sandsynligvis var forholdene de samme i middelalderen. – Akvarel på Ringkøbing Museum udført af maler Jesper Kierkegaard.

This fine 1808-prospect of Ringkøbing seen from the east gives a good impression of the “small market town” mentioned in Pontoppidan’s “Danske Atlas” from 1769. Sources from the 17th and 18th century describe the town as small and occasionally poor. The conditions were most probably the same during the Middle Ages. The watercolour by the painter Jesper Kierkegaard belongs to Ringkøbing Museum.

fe plads til købstaden skar man en luns af landsognet Rindum, der måtte afgive hele sin fjordkyst til formålet, men som også lagde navn og sognekirke til den nye købing. De arkæologiske udgravninger har vist, at gadenettet stort set er uændret gennem de næsten 750 år, byen har eksisteret, og også torvets udstrækning og kirkepladsens placering ser ud til at være fastlagt fra begyndelsen. Parcellerne langs gaderne var markeret med grøfter, og udgravningsresultaterne antyder, at byrummet kun gradvist er blevet bebygget, idet bygrundene langs de fjordnære gader synes at være anlagt først. På grundene opførte folk beboelseshuse og udhuse og gravede brønde. Her boede købmænd, sømænd, fiskere og håndværkere. Byens liv har drejet sig om handel, og både udenrigshandel og handel med oplandet har spillet en rolle.

Selvom Ringkøbings middelalderlige periode i mangt og meget har lignet enhver anden lille, dansk søkøbstats, er der dog den forskel, at byen er orienteret direkte mod Nordsøen. Det har åbnet helt andre perspektiver for handel og søfart, end det var tilfældet for de små købstæder, der er vendt mod Østersøen eller de indre farvande.

Men hvordan gik det egentlig denne beskedne købstad efter middelalderen? Kortmaterialet og også prospekterne viser en lille by, der synes at have haft svært ved at udfylde det rum, byplanlæggerne havde sat af til formålet (fig. 21). Først i slutningen af 1800-tallet voksede byen ud over de middelalderlige rammer. I mange skriftlige kilder fra 1600- og 1700-tallet berettes om indbyggernes fattigdom, og flere gange må byens øvrighed bede om udsættelse på betaling af skat. Under Napoleonskrigene var Ringkøbing med i det økonomiske opsving, der fejede hen over landet, men tilsandingen af indsejlingen ved Nymindegab satte en endelig stopper for Ringkøbings liv som søfartsby.

Det bliver spændende at se, om fremtidens arkæologiske aktiviteter i Ringkøbings bymidte vil ændre væsentligt på det billede, der her er tegnet af byens opkomst og liv i middelalderen. Det er et stort ønske engang at udgrave et større område i bymidten, så det f.eks. var muligt at registrere hele hustomter og måske få kontakt med spor efter håndværksvirksomhed.

NOTER

1. Jeg vil gerne takke alle, der har ydet økonomisk støtte til udarbejdelsen af denne artikel, nemlig Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond, Kulturarvsstyrelsen, Ringkøbing Bank og styrelsen for Ringkøbing Museum.
2. Pontoppidans Danske Atlas 1769, 5. bd. s. 805-806.
3. P. N. Frost 1817, s. 3.
4. C. Lindberg Nielsen, u. å., s. 15-16.
5. S.A. Andersen 1963, s. 32.

6. J. Aa. Jensen 1974, s. 3 ff.
7. G. Albøge 1981, s. 418.
8. Udgravningen i Vester Strandgade 14 har journalnr. RIM 6167.
9. Venligst oplyst af ph.d. Jette Linaa Larsen, Moesgård, der har undersøgt materialet fra Ringkøbing.
10. S. Andersen 1981, s. 255 ff.
11. M. Bencard 1972/73, s. 168.
12. P. K. Madsen 1999, s. 76-77.
13. N.-K. Liebgott 1978, s. 46 og P. K. Madsen 1999, p. 81.
14. Dyekjærs Have har journalnr. RIM 6247.
15. P.K. Madsen 1999, s. 76.
16. Marens Maw' har journalnr. RIM 6334.
17. M. Bencard 1972/73, s. 139 ff.
18. Udgravningen i Øster Strandgade 4 har journalnr. RIM 6819. Se også P. Eriksen 1988, s. 67 ff
19. N.-K. Liebgott 1979, s. 76.
20. Nygade 10B har journalnr. RIM 7075.
21. Bojsens Gård har journalnr. RIM 7915.
22. Havnepladsen har journalnr. RIM 9004
23. De ældste Danske Arkivregistraturer, 5. bd.'s 1. halvbd., s. 754.
24. Kancelliets Brevbøger 1571-1575, s. 239.
25. C. Nyrop 1899-1900, s. 345-346 samt Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis, 2. rk., 2. bd., nr. 3335 og 3904 og Acta Pontificum Danica, VI bd., nr. 4396, 4411 og 4454.
26. P. Eriksen 2000 : Guldkysten. *FRAM*, s. 73 ff.
27. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1596-1602, s. 437.
28. Missiver fra kongerne Christiern I's og Hans' Tid. 1912-13, brev 124.
29. Aktstykke fra Hanserecessse 1431-1476.
30. V.A. Secher og A. Thiset 1886-88, s. 221.

LITTERATUR

- Acta Pontificum Danica*. Pavelige aktstykker vedr. Danmark. 1316-1536, bd. VI, København 1915.
- Albøge, G. 1981: *Stednavne i Ringkøbing Amt*. Danmarks Stednavne nr. 17, 1.-2. halvbind. København.
- Andersen, S.A. 1963: Geologisk fører over Holmsland og dens Klit. *Hardsyssels Aarbog*, bd. 57.
- Andersen, S. 1981: Kander fra Ringkøbing. *Hikuin* 7, s. 255-260.
- Avia Ripensis: *Samling af Adkomster etc. for Ribe Domkapitel og Bispestol*, nedskrevet 1290-1518, kaldet »Ribe Oldemoder«. Udg. af dr. phil. O. Nielsen. København 1869.
- Bencard, M. 1973: Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. *Kuml* 1972, s. 139-181.
- De ældste Danske Arkivregistraturer*, 5. bd.'s 1. halvdel, udgivet ved W. Christensen, 1910. København.
- Eriksen, P. 1988: En sojbrønd fra Ringkøbings middelalder? *FRAM*, s. 67-72.
- Eriksen, P. 2000: Guldkysten. *FRAM*, s. 73-84.

- Frost, P.N. 1817: *Beskrivelse af Kjøbstaden Ringkjøbing*.
Hanserecesse von 1431-1476, 1. Bd., Leipzig 1876.
- Hardsyssel Diplomatarium*. Udgivet ved dr. phil. O. Nielsen, 1893. København.
- Jensen, J.Aa. 1974: Huse i havstokken. *SKALK* 1974:6, s. 3-9.
- Jensen, J.Aa. 1985: På sporet af »Rennumkøpingh« – rapport om middelalderens Ringkøbing. *FRAM*, s. 61-77.
- Jensen, J.Aa. 1988: »Marie, Marie, du skal sgu' mæ te æ haw!« – med arkæologen på Holmsland Klit. *FRAM*, s. 7-35.
- Jensen, J.Aa. og J. Borg 1993: *Jesper Malers Ringkøbing 1808-1847. En billedbog med maler Jesper Kierkegaards farveprospekter af købstaden Ringkøbing*. Ringkøbing.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. Årene 1596-1602*. København 1885-1908.
- Liebgott, N.-K. 1978: *Keramik fra vikingetid og middelalder*. København.
- Liebgott, N.-K. 1979: Stakhaven. *Nationalmuseets Skrifter – Arkæologisk historisk række*, bd. XIX. København.
- Madsen, P.Kr. (red.) 1999: *Middelalderkeramik fra Ribe*. Byarkæologiske undersøgelser 1980-87. Højbjerg.
- Missiver fra kongerne Christiern I's og Hans' Tid*, 1. bd. Udgivet ved W. Christensen, 1912-14. København.
- Nielsen, C. Lindberg u.å.: *Ringkjøbing Købstads Historie*. Ringkøbing.
- Nyrop, C. 1899-1900: *Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen*. 1. bind. København.
- Rambusch, S.H.A. (red.) 1900: *Studier over Ringkøbing Fjord*. København.
- Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis (1467-1478)*, 2. rk., 2. bd. Udgivet ved Kr. Erslev og W. Christensen. 1929. København.
- Resen, P.H. (o. 1677): *Atlas Danicus*. Genudgivet i 1928. København.
- Ringkøbing kirke. *Danmarks kirker*, Ringkøbing amt, bd. 1-2, 1998. København.
- Secher, V.A. og A. Thiset 1886-88: Om Rigsraad Niels Clementsøn til Avnsbjerg og hans Børn. *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*. 2. rk., 1. bd., s. 143-249.
- Westerby, E. 1980: *Hotel Ringkjøbing*. Om et købstadhus og om by og folk i det 17. århundrede. Ringkøbing.

Ringkøbing in the Middle Ages

The last 25 years have seen frequent archaeological excavations in the medieval market town of Ringkøbing. In this paper, the author presents the results and weighs them against the written and cartographic sources in order to gain an overall picture of the emergence and development of the town during the Middle Ages (Fig. 1).

Over the years, several local historians have dealt with the history of Ringkøbing. They based their investigations exclusively on the few medieval sources referring to the town, however, and the main issues they concentrated on were the reason for the town being situated exactly there, the origin of its name, its age, and whether it had grown out of an earlier settlement or had been a planned construction. In the first known reference to Ringkøbing, the town is called “rennumkøpingh,” or “the town at Rindum” (Fig. 2). Rindum, or “rennum,” was the rural parish, which had transferred some of its land to the town.

A town prospect from around 1677 depicts the small town as seen from the north, with ships anchored on the fjord (Fig. 3). It gives a good impression of the number of streets and their directions. Nevertheless, the first reliable survey of the market town is from the early 19th century (Fig. 4).

Ringkøbing is situated on the northern coast of Ringkøbing Fjord, on the edge of a moraine hill, well protected against floods. From the early days, Ringkøbing's existence was inextricably linked with the navigation conditions on the fjord. Geologists have pointed out that during the Middle Ages the present islands in the tidal area south of Blåvandshuk continued further north, to Bovbjerg. This row of is-

lands is visible on a chart from the mid-16th century (Fig. 5). On the chart, one of the islands is called “Numit,” which is interpreted as “Nyminde,” or “the new mouth.” Huge floods during the 17th century started a major process of drifting of material from the north along the coast, and the channels between the islands sanded up. Just one channel remained navigable, but it moved southward and eventually closed up completely (Fig. 6), which was a disastrous development for Ringkøbing. Nevertheless, during the Middle Ages, ships could still pass unhindered from the sea into the fjord and to Ringkøbing, where they could trade and take in supplies and water.

Ringkøbing is situated in an area which has been inhabited since the last Ice Age, and which was especially rich during the Iron Age. By the mid-13th century the area was divided into districts and parishes, and the market town sprouted up in the middle of a well functioning agricultural region.

The first actual excavation took place in Ringkøbing in 1978, when the property of Vester Strandgade 14 was investigated by Ringkøbing Museum. An area measuring 44 square metres was examined, and the excavation revealed part of the medieval town (Fig. 7). At the bottom of the excavated area, several furrows observed in a 15 to 20-cm thick humus layer indicated that the area had been farmed right up until the beginning of the activities there in the medieval period. Of the two ditches registered in the area, the earlier one had been dug into the ploughed field, whereas the later ditch was situated approximately in the middle of the medieval culture layer

(Fig. 8). Twenty-three post-holes were found, but unfortunately their relationships to each other could not be determined. An extensive layer with a 3.4-metre diameter turned out to be the remains of a well, the shaft of which had been built from granite boulders (Fig. 9). A small bronze buckle was found at the bottom of the well (Fig. 10), and several sherds of imported pottery from around 1300 were found in the filling around the well shaft.

The layer sequence was visible in the walls, with the yellow-brown moraine gravel at the bottom, then the above-mentioned humus layer with furrows, and then the homogeneous, grey, medieval culture layer. Above this an earthen floor from the 17th century was visible in several places. The upper layer, with a thickness of c.60 cm, was modern.

The medieval layer contained large amounts of pottery sherds, mainly from locally produced grey-brown globular vessels. The rim sherds were from two main pottery types, A and B. Type A, which constitutes the largest group, has the classical, almost S-shaped rim (Fig. 12), whereas type B is characterized by an outward-folded edge creating a flat inner rim (Fig. 13). Both types exist concurrently throughout the medieval culture layer.

The glazed pottery sherds represent two types, locally produced earthenware (Fig. 14), and imported pottery. Both types were present in the Vester Strandgade excavation. Of the imported sherds, 39 are from green-glazed jugs with a “raspberry” decoration (Fig. 15). These jugs were produced in the Netherlands around 1300. Sherds from German stoneware found in the medieval layer date from the same time (Fig. 16).

The Vester Strandgade excavation was followed by several large and small investigations in the town centre (Fig. 17). “Dyckjærs Have” contained several traces of medieval structures, for instance a large

number of post-holes, some of which were from a small building. The pottery material was abundant and consisted mainly of sherds from greyish-brown globular vessels (Fig. 18), but there were also sherds from imported and locally manufactured jugs.

Other important town excavations include that of Maren’s Maw’, where the numerous traces of medieval structure included a row of post-holes interpreted as the outer wall of a house, and the excavation of Øster Strandgade 4, which revealed a late medieval turf-built well (Fig. 19).

The excavation of Bojsens Gård also gave interesting results. It was very close to the street, and in this area the medieval culture layer had a depth of up to 60 cm. A ditch dug into the ploughed medieval field represented the earliest activity on this spot. Several structural traces reflected a continuous settlement going back to the early days of the town. Here, too, sherds from globular vessels dominated, but glazed ceramics and stoneware were also represented.

The written sources from the Middle Ages reveal nothing about the medieval appearance of the town. The archaeological excavations, on the other hand, have shown that the settlement consisted of houses made from posts dug into the ground, probably half-timbered constructions with wattle-and-daub outer walls, earthen floors, and thatched roofs.

The archaeological excavations have also revealed that Ringkøbing sprang up on a ploughed field during the second half of the 13th century. There are no signs of any settlement prior to this, and it is most likely that the town was laid out all at once according to a fixed town plan. No building traces were found in the streets, on Torvet (the market square), on Kirkepladsen (the church square), or on Havnepladsen (the harbour square), and so these squares must have been planned as such

from the beginning. The numerous grooves and ditches are interpreted as boundary markers made when the plots were first established. The earliest ones are dug into the ploughed field, and so they must indicate the very first land-registration of the town.

In order to found the new market town, an oblong part of Rindum parish had to be confiscated, and the town was marked out in the western part of this as an area measuring approximately 550 by 250 metres (Fig. 20). The streets were laid out in the still existing regular network. There was no harbour, and the ships would anchor in the shallow water off the town. Goods were transported by barge or horse-drawn carriage.

In the town centre the market square was laid out, and behind it the square by the church. Ringkøbing's church is a small Gothic brick building from around 1400. The townsmen probably used the parish church in Rindum during the first 150 years.

At the time when Ringkøbing was founded, the Crown was establishing several small coastal towns throughout the kingdom. There was a notable lack of towns along the west coast of Jutland, and the founding of Ringkøbing probably represents a wish to fill this vacuum. At the same time, it was a friendly gesture directed towards the merchants from Northwest Europe whose large merchant ships sailed along the west coast on their way to and from the major markets in the Baltic. It

was in the king's interest to control the trade in the country, as it enabled him to levy taxes and to oppose the Hanseatic League's attempt to monopolise foreign trade.

Life in medieval Ringkøbing was based on trade and crafts, and the king controlled both through his assignment of privileges. The first preserved trade licence concerning medieval Ringkøbing is from 1443, but that document is in fact a confirmation of a privilege previously granted.

The archaeological excavations and the written sources have informed us that the town's trade interests lay across the North Sea. The town's own merchants travelled overseas, and foreign merchants passed through. Foreign goods such as glazed jugs, stoneware jugs, and woollen cloth were imported from the Netherlands, Flanders, and Germany. The sources also indicate that a hinterland reaching far into Jutland used Ringkøbing for disembarkation.

After the Middle Ages, the sources describe Ringkøbing as a small town, at times rather poor, which often had to ask permission to postpone the tax payments for which it was liable. The earliest depictions and maps also give the impression of a small town taking up less space than it did during the Middle Ages (Fig. 21).

It will be interesting to learn whether future excavations in Ringkøbing will radically change the picture of the town presented here.

Helle Henningsen
Ringkøbing Museum

Translated by Annette Lerche Trolle